

Ďalšia zábavná kniha od autora bestsellera
LUDSTVO: Stručné dejiny toho, ako sme všetko pos*ali.

PRAVDA

Stručné dejiny
najvtipnejších historických
klamstiev a podfukov

TOM PHILLIPS

TOM PHILLIPS

PRAVDA

Stručné dejiny
najvtipnejších historických
klamstiev a podfukov

EASTONE BOOKS

TRUTH

Copyright © 2019 Tom Phillips

Slovak edition © 2020 by Eastone Group, a. s.

All rights reserved.

Z anglického originálu *Tom Phillips – Truth* vydaného vydavateľstvom WildFire, členom Headline Publishing Group preložila Monika Harmadyová. V roku 2020 vydalo vydavateľstvo Eastone Books, Bratislava.

Translation © 2020 Mgr. Monika Harmadyová

Jazykové úpravy: Mgr. Katarína Ružičková

Redakčné úpravy: Mgr. Alica Činčárová

Layout: Studio Eastone

Tlač: Kasico, a. s.

www.eastonebooks.com

Všetky práva vyhradené.

Okrem použitia ukážok pre účely recenzie a kritiky žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováaná ani šírená v akejkoľvek forme alebo akýmkoľvek prostriedkami bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-8109-393-7

*Mojim rodičom, ktorí mi vždy vštepovali hodnotu pravdy.
Len pre vašu informáciu, už viem, že vy ste boli tá „zúbková víla“..
Ak na vaše klamstvo príde aj Santa, bude sa hnevať.*

*„Najvýraznejším protirečením našej civilizácie je
základná úcta k pravde, ktorú vyznávame,
a jej dôsledné ignorovanie v praxi.“*

– VILHJÁLMUR STEFÁNSSON, *DOBRODRUŽSTVÁ V OMYLOCH*, 1936

OBSAH

Poznámka autora	1
<i>Úvod: Okamih pravdy</i>	3
<i>Prvá kapitola: Pôvod klamstva</i>	11
<i>Druhá kapitola: Dávne falošné správy</i>	31
<i>Tretia kapitola: Doba dezinformácií</i>	55
<i>Štvrtá kapitola: Klamlivá topografia</i>	87
<i>Piata kapitola: Podvodný manifest</i>	109
<i>Šiesta kapitola: Falošní štátnici</i>	141
<i>Siedma kapitola: Podozrivé obchody</i>	161
<i>Ôsma kapitola: Bežné a populárne bludy</i>	181
<i>Záver: K pravdivejšej budúcnosti</i>	197
Poďakovanie	210
Ďalšia literatúra	211
Zdroje obrázkov	215
Poznámky	217
O autorovi	230

POZNÁMKA AUTORA

Táto kniha je o veciach, ktoré nie sú pravdivé. Z celkom zrejmých dôvodov to znamená, že som takmer celý minulý rok strávil v stave úzkosti.

Kniha sa zaoberá históriou a história je dosť chaotická aj v tých najlepších časoch, je plná dočasných právd, poloprávd aj úplných mýtov. Vo svojej predošlej knihe, ktorá bola o zlyhaniach, som uviedol: „Šanca, že táto kniha o kiksoch nebude obsahovať žiadne kiksy, je, úprimne povedané, minimálna.“ (A presne tak to aj bolo – odvtedy sme ich na stránkach knihy zopár našli, chvalabohu, nebolo to nič závažné.) Ak sa písanie na tému zlyhaní zdalo ako pokúšanie bohov osudu, výber ďalšej témy „faloš a klamstvo“ je pre nich v podstate veľká šanca. A povedzme si úprimne, bohovia osudu pravdepodobne neprepasú strelu do prázdnej brány z dvoch metrov. Veď sú teraz vo forme.

Takže áno, v knihe sa nepochybne vyskytnú nejaké kiksy. No snažil som sa im zo všetkých síl vyhnúť – dva či trikrát som text kontroloval, prezrel som si všetky dostupné pôvodné dokumenty a snažil som sa neskĺznuť do pasce prehnanej interpretácie. Poznámky by vám mali pomôcť overiť si fakty (a ja vás k tomu povzbudzujem). No napriek tomu sa nejaká *chybička* určite pritrafila. Chyby sú nevyhnutné.

P R A V D A

Jediné, čo môžeme urobiť, je snažiť sa ich obmedziť na minimum, priznať si ich a opraviť ich. To je jedna z hlavných myšlienok tejto knihy! Preto ak si všimnete faktickú chybu – bez ohľadu na to, aká je malá –, dajte mi vedieť, prosím, e-mailom na truth@tom-phillips.com. Na adrese tom-phillips.com/mistakes-and-regrets/ budem viesť verejný zoznam opráv.

ÚVOD

OKAMIH PRAVDY

Ste plní sračiek.

Počkajte! Neodchádzajte. To bol hrozný spôsob úvodu knihy. Mrzí ma to.

Nechcem sa tu do vás nijako naväzať. Najmä, ak si túto knihu prezeráte v kníhkupectve a premýšľate, či ju máte kúpiť. Mali by ste! Ste veľmi rozumní! Tiež vtipní a štýloví. Aby bolo jasné, nič konkrétne o vás nenapovedá, že ste neobvykle nedôveryhodní alebo oddaní nečestnosti. (Samozrejme, pokiaľ nie ste profesionálni podvodníci... V tom prípade: Nazdar! Ale možno vás zaujme štvrtá kapitola.)

Pravda je však taká – ste klamári, podvodníci a celkom iste sa mýlite v stovkách vecí, podstatných i nepodstatných, o svete, v ktorom žijete. No nemali by ste sa preto cítiť zle, pretože – a to je dôležité –, mýlia sa všetci vo vašom okolí. A aby som bol úplne férový, platí to aj pre mňa.

Jednoducho len tvrdím, že my ľudia sa denne brodíme haldou nezmyslov, poloprávď a úplných lží. Klameme a sme klamaní. Náš sociálny život závisí od neustáleho toku drobných nevinných klamstiev. Pravidelne nás zavádzajú politici, médiá, obchodníci a mnohí ďalší. No skutočný problém spočíva v tom, že sa im to darí. Zožeríme im to vždy aj s navijakom. Najčastejšie však pravdepodobne klameme sami sebe.

V súčasnosti sa na nás z každej strany valia hrôzostrašné varovania, vraj žijeme v „postfaktickej ére“, v „post-pravdivej“ dobe. Oxfordský slovník vyhlásil termín „*postfaktický*“ za slovo roka 2016 a vo Veľkej Británii v *ten istý deň* vyšli tri knihy so slovom „*post-pravda*“ v názve. Zdá sa, že politici prekrúcajú fakty a čoraz viac beztrestne klamú. Verejnosti sa presvedčivo predkladá, že „už tu bolo dost odborníkov“. Internet premenil náš sociálny život na dezinformačné bojisko, na ktorom strácame istotu, či je náš strýčko Jeff skutočná osoba alebo ruský robot.

Je celkom ľahké pochopiť, prečo si ľudia myslia, že žijeme v dobe obzvlášť odolnej voči faktom. Ako ukážku uvediem jeden zrejmy príklad: v súčasnosti je v úrade amerického prezidenta človek, ktorý klame na dennom poriadku – a možno o tom ani nevie. Možno len jednoducho nevie, čo je pravda a nesnaží sa ju zistiť. Účinok je zhruba rovnaký. Podľa tímu preverovateľov faktov z denníka *Washington Post*, v čase písania tejto knihy, prezident Trump za 869 dní od prevzatia úradu¹ uviedol 10 796 „nepravdivých alebo zavádzajúcich tvrdení“ po tzv. „roku bezprecedentných klamstiev“.²

To je v priemere viac než desať nepravd denne a zdá sa, že miera jeho nečestnosti postupom času narastá. Prekročil hranicu 5 000 lží najmä v dôsledku intenzívnej spŕšky nezmyslov vyslovených 7. septembra 2018, keď uviedol viac ako 125 nepravdivých alebo zavádzajúcich tvrdení (podľa denníka *Washington Post*³) v časovom horizonte 120 minút. To je viac než jedno klamstvo za minútu! A to ani nebol jeho „najnečestnejší deň“ – tým sa stal 5. november 2018, predvečer volieb, keď *Post* počas troch zhromaždení uňho zaznamenal 139 nepresných tvrdení.

Určite mi dáte za pravdu, že to nie je veľmi bežné. Znamená to však, že žijeme v postfaktickej dobe? Ja vravím *nie*.

Nechápte ma zle. Nebudem sa vás snažiť presvedčiť, že v súčasnosti nežijeme pod náporom „päťdesiatich odtieňov“ sračiek – to teda áno! Len nie je celkom v poriadku názor, že žijeme v postfaktickej dobe. Znamenalo by to, že niekedy dávno existovala „faktická doba“, ktorá sa už dnes stala minulosťou.

Žiaľ, o takejto dobe existujú, hm... prinajmenšom hmlisté dôkazy. Predstava, že sme nedávno zanechali akúsi zlatú éru svedomitej úprimnosti a vášnivej oddanosti pravde, je, úprimne povedané, len znôžka somarín.

Áno, v súčasnosti svetom koluje nesmierne veľa nezmyslov. Všetci k tomu nejakým spôsobom prispievame, či už ide o veľký, či o malý nezmysel, všetci sme už poslali do éteru ničím nepodloženú fámu a všetci sme už klikli na tlačidlo „zdieľať“ alebo „retweetovať“ bez overenia faktov, pretože informácia korešpondovala s našimi zaujatými postojmi.

Ale napriek tomu, čo sa vám dostalo do uší, takto sa správame už veľmi, veľmi dlho.

A práve o tom je táto kniha: o pravde a o všetkých spôsoboch, ako sme sa jej v minulosti dokázali vyhnúť. Pretože nič z tohto nie je nové. Donald Trump nie je ani zďaleka prvým politikom, ktorý na každú stranu prská výmysly ako poondiaty záhradný rozprašovač. Na šírenie neoverených a falošných správ sme nikdy nepotrebovali prihlasovacie údaje na Facebook. Pokiaľ existovala možnosť rýchleho obohatenia sa a dôverčiví ľudia, ktorí by mohli špekulantom nahrať na smeč, nikdy nebol problém kreatívne prekrútiť fakty za účelom nabaliť sa na úkor iných.

Samozrejme, presne definovať, čo je pravda – a čo nie je –, nikdy nebolo také ľahké, ako by sa mohlo zdať. Potom sú tu ďalšie otázky, napríklad... Odkiaľ sa berie klamstvo? Je nečestnosť zakorenená v ľudskej povahe a v ľudskej spoločnosti? Sú ľudia jediné bytosti, ktoré klamú? Nad tým sa zamyslíme v prvej kapitole, v ktorej budeme skúmať jemné rozdiely medzi „klamstvami“ a „nezmyslami“. Čaká nás prekvapivé zistenie, že v angličtine sa rozmanité druhy klamstva označujú rôznymi farbami a neexistujú iba tzv. „biele“, teda milosrdné lži, ale budeme uvažovať aj o desivej skutočnosti, že existuje oveľa viac spôsobov, ako sa mýliť, než ako mať pravdu.

Po niekoľko storočí bol spravodajský priemysel jedným z našich hlavných zdrojov informácií o svete. Hovorí sa, že vraj žurnalistika je prvým hrubým náčrtom histórie – no vysvetlíme si, že často je to príšerný prvý náčrt, z ktorého si redaktori trhajú vlasy. Na pôvod

našej nenásytnej túžby po správach sa pozrieme v druhej kapitole, kde sa stretieme s mŕtvym mužom, ktorý nebol mŕtvy, a zistíme, že naše novodobé obavy z nedôveryhodných spravodajských zdrojov a informačného pretlaku možno nie sú až také novodobé, ako sme si mysleli.

Ak aj mal spravodajský priemysel skromný pôvod, nezostalo to tak dlho – rýchlo sa premenil na odvetvie, ktoré výrazne formovalo našu spoločnosť a pohľad na svet. To však neznamená, že sa stal oveľa spoľahlivejším. Veľa správ o tom, čo sa dialo vo svete, boli úplne nezmysly. Dokazuje to už novinárska kačica z roku 1835 (Veľký mesačný podvod), keď newyorský denník *The Sun* vyvolal národnú senzáciu na základe série úplne vymyslených článkov o tom, ako slávny astronóm Sir John Herschel objavil na Mesiaci komplexnú civilizáciu, ale neskôr vyšli aj úplne nezmysly o kúpeľňových vaniach, Hitlerových denníkoch a neslávne známom Croydonskom zabijakovi mačiek. Týmto všetkým sa budeme zaoberať v tretej kapitole.

Nielenže sme sa mýlili v tom, čo sa deje vo svete, ale nevyzna- menali sme sa ani v súvislosti so samotným pochopením sveta. Vo štvrtej kapitole sa vydáme na cestu naprieč niekoľkými storočiami „kreatívnej geografie“. Či už ide o obrovské horské pásma, ktoré nikdy neexistovali; nevierohodné príbehy o mýtických krajinách alebo prieskumníkoch, ktorí možno ani nenavštívili miesta, o ktorých tvrdili, že ich majú prebádané; povieme si, ako naše mapy ovplyvnila skutočnosť sťaženého overenia faktov, ak si ľudia vymýšľajú o ďalekých končinách sveta.

To pravdepodobne využil najväčší podvodník všetkých čias – muž, ktorého podfuk spočíval vo vymyslení úplne novej krajiny. Je to len jeden z malých darebákov a veľkých rojkov, ktorých spoznáte v ďalšej kapitole. Zaoberá sa našou večnou fascináciou podfukármi. Predstavím vám úplne prostú habaďúru prvého profesionálneho podvodníka Williama Thompsona, sovietskeho hochštaplera a ošme- ka, ktorý porazil byrokraciu jej vlastnými zbraňami a Francúzku, čo si celé desaťročia žila na vysokej nohe vďaka neznámemu obsahu tajomného trezoru. Pozrieme sa na najneuveriteľnejších šarlatánov his-

tórie a položíme si otázku: Do akej miery to bol nevinný podfuk a do akej miery tomu ľudia skutočne uverili?

O politikoch je jedna vec notoricky známa – klamú. Lídri našich skvelých krajín k nám nie sú vždy úprimní. Nuž, voči niektorým politikom to môže byť trochu nespravodlivé, no klamstvá štátnej moci si aj tak zaslúžia vlastnú kapitolu, preto preskúmame aj nehanebné umenie politických klamstiev – od jemného prifarbenia faktov cez konšpiračné teórie, nepodarené kamufláže až po vojnovú propagandu.

Kde sa dajú zarobiť peniaze, tam sa nájde nejaký nadšenec ochotný prekrútiť pravdu, aby ich získal. V ďalšej kapitole sa preto pozrieme na dvoch najväčších vinníkov – svet obchodu a medicíny. Pri uzatváraní obchodov sa v minulosti nedalo vyhnúť malým či veľkým podvodom. Napríklad staroveký mezopotámsky obchodník s meďou Ea-nasir bral od ľudí peniaze, no meď im nikdy nedodal (ako vyplýva z prvej zaznamenatej zákaznickej sťažnosti). Alebo Whitaker Wright, ktorý zbohatol podvodníckym spôsobom v devätnástom storočí. Zoznámime sa s vybranými dávnymi predajcami hadieho oleja, s neslávne známym „doktorom capích žliaz“, priekopníkom s politickými ambíciami, ktorý zbohatol na tom, že chirurgicky implantoval capie semenníky impotentným mužom, aj s pánom, ktorého meno sa zapísalo do histórie, pretože náhodou objavil hypnotizmus, zatiaľ čo sa snažil o niečo úplne iné.

V tomto bode už budete poznať mnohých najznámejších klamárov v dejinách. Ak si však myslíte, že klamári sú naším jediným problémom, čaká vás nepríjemné prekvapenie. Keď sa ľudia združujú, veľmi dobre sa im, len tak z brucha, vymýšľajú mýty. V predposlednej kapitole si ukážeme, ako nás mánie, tzv. morálna panika a masová hystéria, môžu priviesť k tomu, aby sme uverili bizarným veciam – od fantómových vzducholodí v Británii cez pozoruhodne bežné presvedčenie, že niečo sa snaží ukradnúť mužské penisy, hony na strašidlá v amerických borovicových lesoch až po... nuž, doslova hony na čarodejnice. Pokiaľ ide o život v pravde, zdá sa, že sme sami sebe tým najhorším nepriateľom.

A v poslednej kapitole si položíme otázku: Čo s tým všetkým môžeme urobiť? Ak je história plná klamstiev a podvodov, čo to znamená

pre znalostný sektor – vedu, históriu a všetky naše ďalšie spôsoby, ako usporiadať fakty o svete? Sme odsúdení žiť vo svete zahmlenom dezinformáciami alebo sú nejaké kroky, ktoré môžeme všetci podniknúť, aby sme naklonili váhy trochu viac na stranu čestnosti?

Táto kniha vás prevedie najbizarnejšími klamstvami v dejinách, najšokujúcejšími hlúposťami a najtrvácnejšími lžami. Pri mnohých veciach, o ktorých sa tu dočítate, si budete klopať na čelo – no i napriek tomu im niekto veril. Na konci knihy pochopíte, prečo nikdy neexistovala „doba pravdy“ a budete vedieť oceniť tú úžasnú škálu nezmyslov, s ktorými sme ako ľudský druh prišli. Jednoducho, táto kniha z vás urobí lepších, múdrejších a príťažlivejších ľudí.

Naozaj. Čo by som vám klamal?

PRVÁ KAPITOLA

PÔVOD KLAMSTVA

Toto je kniha o pravde – presnejšie povedané o veciach, ktoré nie sú pravdivé.

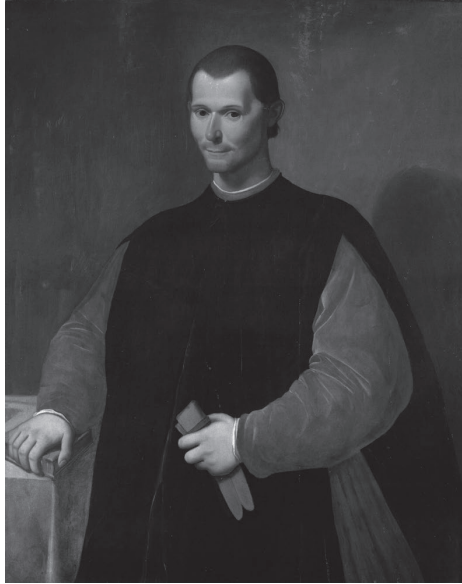
To nanešťastie znamená, že predtým, ako budeme pokračovať, musíme sa zamyslieť nad tým, čo to tá „pravda“ vlastne je, a čo je ešte dôležitejšie, čo pravda *nie je*.

Ide o to, že vo všetkom sa dá veľmi rýchlo zamotať, pretože je nesmierne veľa spôsobov, ako sa možno mýliť. Niektorých to možno prekvapí. Mnohí z nás predpokladajú, že jednoducho existuje pravda a lož, pričom sa dajú ľahko rozlíšiť. Žiaľ, vôbec to nie je také jednoduché. Dávni myslitelia, ktorí uvažovali nad povahou pravdy a jej protikladmi, si zas a znova uvedomovali jednu ústrednú zásadu – zatiaľ čo existuje veľmi obmedzený počet spôsobov, ako mať pravdu, existuje nekonečne veľa spôsobov, ako sa mýliť.

„Pravda mala vždy len jedného otca, no lži sú bastardmi tisícok mužov a plodia sa všade,“⁴ lamentoval alžbetínsky spisovateľ Thomas Dekker v roku 1606. Alebo ako to uviedol vo svojej eseji „O klamároch“ filozof šestnásteho storočia Michel de Montaigne: „Ak by malo klamstvo, rovnako ako pravda, iba jednu tvár, boli by sme na tom lepšie... no opak pravdy má tisíce podôb a neobmedzené pole bez hraníc.“

Táto kniha si kladie za cieľ kategorizovať aspoň niekoľko z tých tisícich podôb.

Naša éra nie je ani zďaleka prvým obdobím v dejinách, keď sme sa stali posadnutými pravdou či jej nedostatkom. V skutočnosti sú v Európe niektoré storočia známe ako „doba pretváranky“, pretože klamstvá sa v tom čase dostali príliš do popredia – od roku 1500 sa na kontinente odohrávali náboženské spory a každý, kto chcel prežiť, musel nosiť masku klamstva.

Niccolò Machiavelli vedel svoje...

Machiavelli ovládal umenie politického klamstva tak dobre, že jeho meno stále (trochu nespravodlivo) používame ako synonymum lži. V roku 1521 napísal: „Už dlho nehovorím, čo si myslím, a dokonca ani neverím tomu, čo hovorím, a ak aj náhodou poviem pravdu, ukryjem ju medzi toľko lží, že je ťažké ju nájsť.“⁴⁵ Úprimne, všetci sme už mali v práci takéto dni.

Ludí v minulosti klamstvo znepokojovalo natoľko, že si vymysleli pozoruhodné spôsoby, ako odhaliť klamárov. V staroindických

Védách sa uvádza metóda založená na reči tela – klamár „neodpovedá na otázky alebo podáva vyháňavé odpovede; tára nezmysly, trie si palec na nohe o zem a chveje sa; zmení sa farba jeho tváre; prehrabúva si vlasy pri korienkoch; snaží sa všemožne ujsť...“⁶ O niekoľko storočí neskôr sa v Indii používala metóda váženia – obvinený z klamstva sa mal postaviť na dobre vyvážené váhy. Potom zostúpil, predniesol sa krátky prejav s výzvou, aby váhy odhalili pravdu, a daná osoba sa na ne mala znova postaviť. Ak vážila menej ako predtým, nebola vinná. Ak vážila rovnako alebo viac, bola vinná.⁷

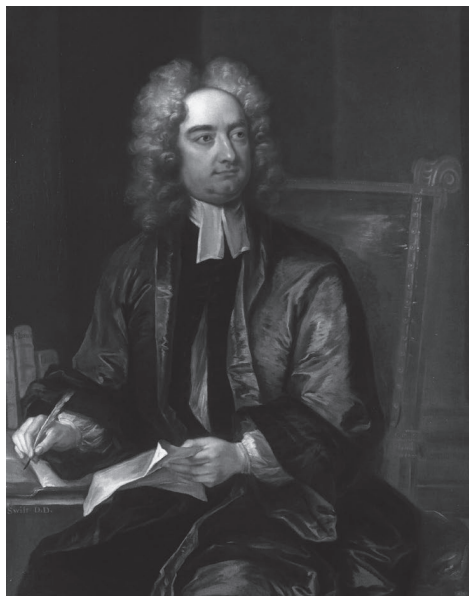
(Je zaujímavé, že medzi hmotnosťou a pravdou bol v rámci rôznych okultných procesov iný vzťah – v Indii sa ľahkosť spájala s nevinou, zatiaľ čo v Európe výrazná ľahkosť postačovala na to, aby bol niekto obvinený z čarodejníctva. Indický prístup je bizarný v tom, že počas súdneho procesu stačilo uľaviť si na toailete.)

Samozrejme, iné kultúry uprednostňovali jednoduchšie, priamejšie prostriedky na usvedčenie klamárov – rozžeravené železo alebo vriacu vodu. Nie je však jasné, či boli účinnejšie.

Ľudia už oddávna venujú značné úsilie klasifikáciám rôznych druhov klamstva. Bol to akýsi teologický ekvivalent písania zoznamov na portáli BuzzFeed. Už v roku 395 identifikoval sv. Augustín ako prvý osem druhov klamstva, a to podľa závažnosti v zostupnom poradí – klamstvo v náboženskom učení; klamstvo, ktoré ubližuje iným a nikomu nepomáha; klamstvo, ktoré ubližuje iným a niekomu pomáha; klamstvo z roztopaše; klamstvo, ktoré „pomáha iným klamať“; klamstvo, ktoré neubližuje nikomu a niekomu pomáha materiálne; klamstvo, ktoré neubližuje nikomu a niekomu pomáha duchovne; klamstvo, ktoré neubližuje nikomu a niekoho chráni pred „zneuctením tela“. (Pod tým posledným mal tuším na mysli prekazenie sexuálneho styku, ale nie som si tým stopercentne istý.)

V súčasnosti, prirodzene, klasifikujeme klamstvá inak. No i tak sú isté odtienky, ktorých si možno nie ste vedomí. Každý už počul o milosrdnej lži – neškodnom spoločenskom výmysle, ktorý nám má umožniť vychádzať medzi sebou a nepozabíjať sa navzájom. V angličtine sa označuje ako „biela lož“, no vedeli ste, že existujú aj iné farby lží? „Žltá lož“ vzniká v dôsledku rozpakov, zahanbenia alebo zbabelosti,

aby sme zakryli nejaké zlyhanie („pokazil sa mi počítač a vymazala sa mi prezentácia, ktorú som mal mať na dnes hotovú...“). „Modrá lož“ je pravý opak, bagatelizuje naše úspechy, hovoríme ju zo skromnosti („ach, tá prezentácia nie je nič výnimočné, vlastne mi s ňou veľmi pomohla Cathy...“). „Červená lož“ je zrejme najzaujímavejšia – hovorca vôbec nemá v úmysle klamať. Vie, že klame, publikum tiež vie, že klame, pričom hovorca vie, že publikum o tom vie. Nejde o to niekoho zavádzať – červená lož slúži na to, aby sme naznačili publiku niečo, čo nemožno povedať nahlas (či už „dajte sa vypchať...“, alebo neškodné „podme všetci predstierať, že sa to nestalo...“). Na príklade to pochopíte najlepšie – predstavte si, ako sa dvojica snaží vyhovoriť susedom, že sa včera večer pohádali, hoci ich hádka bola hlučná a všetci ju počuli.

Jonathan Swift nad niečím premýšľa... možno nad kravinami.

Hovorí sa, vraj klamstvo precestuje polovicu sveta, zatiaľ čo pravda sa ešte len obúva. (Pálčivým problémom však je, *kto* presne to povedal. Výrok sa zvykne pripisovať Markovi Twainovi, Winstonovi Churchillovi či Thomasovi Jeffersonovi, ale podozrenie spadá aj na